

МЕТОДИКА ПЕРІОДИЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ м. КИЄВА

Досліджено особливості використання методу діахронічного аналізу при дослідженні рекреаційних ландшафтів м. Києва, проведено періодизацію рекреаційних ландшафтів та описано фактори, що впливають на динаміку рекреаційних ландшафтів міста.

Ключові слова: метод, діахронічний аналіз, рекреаційний ландшафт.

Исследованы особенности использования метода диахронического анализа при исследовании рекреационных ландшафтов г.Киева, проведена периодизация рекреационных ландшафтов и описаны факторы, влияющие на динамику рекреационных ландшафтов города.

Ключевые слова: метод, диахронический анализ, рекреационный ландшафт.

The features of the method in the study of diachronic analysis of recreational landscapes Kiev described, conducted periodization recreational landscapes and describes the factors that influence the dynamics of recreational landscapes of the city.

Key words: method, diachronic analysis, recreational landscape.

Постановка проблеми. Вивчення сучасного стану рекреаційних ландшафтів, а також прогнозування їх подальшого розвитку, потребує дослідження історії їх формування та динаміки змін. З цією метою використовуються історико-ландшафтознавчі методи, зокрема метод діахронічного аналізу.

Аналіз останніх досліджень. Діахронічний підхід, що є розвитком загальнонаукового історичного підходу, був розроблений російським географом В.С. Жекуліним [1], який поєднав генетичний принцип, що використовувався у ландшафтознавстві, та метод часових зрізів, що використовувався при історичних реконструкціях. В Україні цей метод набув розвитку у працях Л. І. Воропай, О.Ю. Дмитрука, І.П. Ковальчука, В.П. Коржика, М.В. Крилова, В.М. Пащенко, П.Д. Підгородецького, С.П. Романчука, С.В. Трохимчика, П.І. Штойка, П.Г. Шищенко. При дослідженні рекреаційних ландшафтів методи історико-ландшафтного аналізу використовують Г.І. Денисик, В.М. Воловик, І.В. Кравцова, К.Й. Вілінська. Використання діахронічного підходу при дослідженні ландшафтної структури міста Києва знайшло відображення у працях О.Ю. Дмитрука, С.П. Романчика, Ю.В.Щура, П.Г. Шищенко.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні періодизації розвитку рекреаційних ландшафтів м. Києва.

Виклад основного матеріалу. Діахронічний підхід – «це виявлення тенденцій природно-антропогенного розвитку ландшафтів за історичний час, тобто аналіз послідовності змін їх структури та станів в процесі становлення, поширення і ускладнення господарських функцій з урахуванням глобальної ритміки, сукцесійної динаміки біоценозів в періоди ренатуралізації, інтенсивності фізико-географічних процесів

тощо» [2, с.11]. Процес застосування діахронічного підходу на обраній території називається діахронічним аналізом.

Діахронічний аналіз спирається на послідовні характеристики природно-антропогенної структури території та стану її ландшафтів на певні моменти часу. В зв'язку з цим використовується метод часових зрізів, що дозволяє дослідити стан ландшафтів та факторів, що впливають на його формування на конкретний вибраний час.

Для історико-ландшафтних досліджень мають значення кілька принципів визначення історико-ландшафтних зрізів[2]:

- 1) виявлення і дослідження провідних взаємозв'язків між природою, населенням і господарством, що притаманні даному історичному періоду;
- 2) синхронізації аналізу всієї інформації, яка відноситься до певного етапу природокористування, що представлений історико-ландшафтним зрізом;
- 3) територіальної цілісності регіонів, в яких визначаються історико-ландшафтні зрізи.
- 4) одномасштабності картографічних матеріалів для всіх історико-ландшафтних зрізів, узгодженості їх змісту й детальності.

Історична глибина діахронічного аналізу залежить від часу початку господарського використання території, часу початку певного виду природокористування або виникнення певного явища.

Серія часових зрізів (даних на кожен момент часу), що характеризує об'єкт в певному часовому проміжку, називається системою часових зрізів. Частота зрізів визначається властивостями об'єкта та метою дослідження. Тривалість інтервалів між зрізами залежить від предмета, об'єкта та завдань дослідження.

Джерелами інформації для опису часового зрізу є описові, статистичні дані та картографічні матеріали. Оскільки для точного обґрунтування часових зрізів необхідна вся повнота інформації за обраний період часу, що робить дослідження трудомістким в частині обробки інформації, то при попередньому обґрунтуванні системи часових зрізів відштовхуються від існуючих періодизацій (історичної, археологічної, біокліматичної тощо). Зокрема, при історико-ландшафтознавчому дослідженні території Києва С.П. Романчуком та Ю.В. Щуром [3] були виділені наступні етапи містобудівного освоєння ландшафтів: 1). до X ст.; 2). з X по XII ст.; 3). з XIII по XVII ст.; 4). з XVIII до середини XIX ст.; 5). з середини XIX до початку XX ст.; 6). з 1918 р.; 7). після 1945 р. Виокремлення етапів рекреаційного природокористування в м. Києві виходить з особливостей рекреаційного природокористування, ґрунтується на оцінці факторів впливу та використовує описові, статистичні та картографічні джерела. Нижня часова межа обґрунтовується виходячи з визначення рекреаційних ландшафтів, як таких, для яких рекреаційна функція є переважаючою у спеціалізації ландшафтів при постійному виконання ландшафтом цієї функції. Таким чином, періодизація рекреаційних ландшафтів може починатися не раніше періоду

індустріального розвитку, тобто з кінця XVII ст. До цього часу ландшафти спеціалізувалися на виконанні інших функцій, наприклад, промислових: мисливські угіддя, сади тощо, і тільки з розвитком явища рекреації з'явилися природні території, що спеціалізуються на задоволенні саме рекреаційних потреб.

Об'єктом періодизації рекреаційних ландшафтів є парки, сквери, бульвари, інші зелені зони, що виконують рекреаційні функції, які у різні періоди часу входили до меж міста. Виокремлення етапів відбувається на основі аналізу факторів розвитку рекреаційних ландшафтів м. Києва. Співвідношення і взаємозв'язок цих факторів, а також помітна зміна їх впливу є підставою для визначення етапів. Виділяються наступні фактори впливу на розвиток рекреаційних ландшафтів міста Києва:

- природний – виявляється у впливі ландшафтно-будови території та кожного з компонентів ландшафту на розміщення, розміри, зонування, функціонування, розвиток природного рекреаційного об'єкту. Наприклад, перші парки у Києві виникли та збереглися на схилах Дніпра, у частині міста, в якій утруднена забудова.
- архітектурно-планувальний – виявляється у впливі містобудівної діяльності по організації ландшафтно-архітектурного середовища та у розширенні меж міста, що включають як менші поселення, так і значні площі лісів, з яких згодом впорядковують парки; наприклад, згідно архітектурних норм планування парків та скверів на новозбудованих масивах у 60-80-х рр. XX ст. чи забудова існуючих природних рекреаційних об'єктів (II пол. XIX ст., 90-ті рр. XX ст.)
- соціальний – виявляється у впливі соціальних процесів. Наприклад, мода на парки у німецькому стилі, що прийшла з західноєвропейських країн, спонукала у 1748 р. створити на місці Царського саду, який мав промислове значення, перший у Києві парк (нині Міський сад), а стиль життя киян, що передбачав вечірні прогулянки у центральних парках та святкові заходи у парках на околиці, спонукав до подальшого створення та комерціалізації природних рекреаційних зон. Однак у 20-30 рр. XX ст. деякі парки були знищені з ідеологічних міркувань, саме як частина буржуазного способу життя.
- економічний – виявляється у впливі економічних процесів у державі, ділової та економічної активності в місті та економічних можливостей міста. Наприклад, економічний занепад середини XIX ст. і 90-х рр. XX ст. виявився у недофінансуванні робіт по впорядкуванні рекреаційних територій; а активізація економічного життя в Києві, що у кін. XIX ст., зі збільшенням немісцевого, сезонного населення, спонукала до створення нових парків (які до того ж були платними), в кінці XX ст. – спонукала до забудови офісними, торговими та житловими спорудами старих парків.
- організаційний – виявляється у політиці центральної та місцевої влади, щодо розвитку зеленої зони міста, правовими наслідками якої

є створення відповідних органів управління, розробка планів, програм та інших нормативних документів.

Джерелами дослідження є карти та картосхеми з 1750 по 2007 роки, космічні знімки системи Google, путівники по м. Києву, популярна історична та наукова література.

Використовуючи метод діахронічного аналізу та вищенаведені дані, можна виділити наступні етапи розвитку рекреаційних ландшафтів міста Києва:

I етап: середина XVIII – до 70-х рр. XIX ст. Період хаотичного і несистемного виникнення парків. У цей період виникли парки: Міський парк, Кадетський гай, Подільський бульвар, Бібіковський бульвар, Долина троянд, ботанічний сад ім. акад. Фоміна, Володимирська гірка, Кінь-Грусть.

II етап: 70-ті рр. XIX – до 20-х рр. XX ст. Період активної розбудови міста, залучення до меж міста нових територій, розробки спеціальних програм з озеленення міста. Це був час становлення та впорядкування мережі природних рекреаційних об'єктів сучасної центральної частини міста. Виникли парки Хрещатик, Маріїнський, імені Пушкіна, імені Т. Г. Шевченка, Олексіївський тощо.

III етап: 20-ті рр. XX – до 60-х рр. XX ст. Період подальшого зростання території міста, знищення деяких парків (Шато-де-Фльор, Олексіївський) в період 20-30-х рр. та відновлення зелених зон після війни.

IV етап: 60-ті – до 90-х рр. XX ст. Період інтенсивної розбудови міста, виникнення нових житлових масивів на Право- та Лівобережжі, що планувалися з урахуванням створення зелених зон загального користування (Перемоги, Партизанської слави, Дружби народів тощо)

V етап: 90-ті – до сьогодні. Період ущільнення забудови у центральній частині міста, інколи за рахунок територій давніх парків та скверів, будівництва нових масивів, що не передбачають створення природних рекреаційних об'єктів. Нові рекреаційні ландшафти виникають шляхом самовільного використання місцевими мешканцями територій заплавл, балок чи берегів озер з рекреаційною метою, чи облаштування парків, переважно на Лівобережжі.

Висновки. Дослідження етапів розвитку рекреаційних ландшафтів Києва виявляє певні закономірності та тенденції, «хвилі» зміни, перетворення ландшафтів міста загалом та їх рекреаційного використання зокрема, а також розкриває вплив факторів рекреаційного природокористування Києва, що дозволяє прогнозувати та скеровувати його подальші зміни.

1. Жекулин В.С. Историческая география: предмет и методы. – Л., 1982;
2. Романчук С.П. Историчне ландшафтознавство: Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування: Монографія. - К.:РВЦ «Київський університет», 1998.;
3. Романчук С.П., Щур Ю.В. Ландшафтный анализ градостроительного освоения территории (на примере Киева)/Мат. 5-го съезда ГО УССР.-К., 1985.